

KÖNYVSZEMLE / BOOK REVIEWS

Vusal Gasimli: Geo-Economics (Aston Print LLC, Baku, 2015)

GRÚBER KÁROLY, VASZARI TAMÁS

GRÚBER Károly: egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem, Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr; kgruber85@hotmail.com

VASZARI Tamás: PhD-hallgató, Széchenyi István Egyetem, Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr; vaszari@mail.ru

Károly GRÚBER: associate professor, Doctoral School of Regional and Economic Sciences, Széchenyi István University, Győr; kgruber85@hotmail.com

Tamás VASZARI: PhD student, Doctoral School of Regional and Economic Sciences, Széchenyi István University, Győr; vaszari@mail.ru

A globalizáció, a világgazdaságtan és a politikai gazdaságtan fogalmainak sorában különösen fontos a geogazdaságtan jelentésének meghatározása. Gasimli szerint a geogazdaságtan a nagyhatalmi játszmák új eszköze, amely a hidegháború után felváltotta a fegyveres fenyegetést és a kölcsönös elrettentés elvét. A geogazdaságtan azokat a világgazdasági játszmákat írja le, amelyek a Föld erőforrásainak megszerzésére és a hatalmi központok erőviszonyainak meghatározására irányulnak.

A geogazdaságtan magába foglalja az ürgazdaságot, az erőforrásokért folyó harcot és a Föld gyomrában található energiahordozók és ásványkincsek kitermeléséért folyó versenyt. Gasimli szembeszáll Daren Acemoglu és James Robinson 2013-as állításával, akik Miért buknak el nemzetek c. könyvükben azt állítják, hogy az országok felemelkedése szempontjából nem számít a földrajzi helyzet, hiszen minden az intézményrendszer fejlettségén és tisztaságán múlik. A szerző ebben e tekintetben inkább Henry Kissingerrel ért egyet, aki szerint a legfőbb szabály: „Ellenőrizd az olajat, mert akkor ellenőrizheted a nemzeteket is, és ellenőrizd az élelmiszert, mert akkor ellenőrizheted az embereket is!” Mindez azt jelenti, hogy a Geo-Economics c. könyv olvasója elé sokkal inkább egy hatalmi játszmákkal és politikai alkukkal átszőtt világ tárul, semmint egy steril környezetben működő, pusztán elméletileg lehetséges rendszeré.

A fenti, Kissingernek tulajdonított kijelentés különös fontossággal bír a helyi hatalmi ambíciókat dédelgető Azerbajdzsán számára, amely nemcsak je-

lentős szénhidrogénkészletekkel rendelkezik, de fekvése az Oroszországot elkerülő, Európába tartó földgázexport szempontjából is stratégiai jelentőségű. Azerbajdzsán napjainkban a Kaukázus gazdaságilag legfejlettebb állama, amely az olajexportból származó bevételeinek köszönheti gazdasági felvirágzását. (Az IMF által 2014-ben közzétett adatok szerint a Kaukázus országaiban az egy főre jutó GDP Azerbajdzsánban 17 618 dollár, Grúziában 7 653 dollár, Örményországban pedig 7 374 dollár volt.) E gyorsan fejlődő gazdaság viszont számos fenyegetéssel is szembe kell, hogy nézzen: a kimerülő olajmezők, a beruházásigényes földgázkitermelés, a szekunder és terciér szektor fejlesztése, valamint a törekény függetlenség egytől egyig kártyavárként omolhatnak össze, ha az ország vezetői rossz döntést hoznak.

Az ország függetlensége és nemzetközi megítélése szempontjából különösen fontos, hogy Azerbajdzsán felismerje a világban zajló hatalmi átrendeződést, és alkalmazkodjon a tripoláris világrendhez, amelyben az Amerikai Egyesült Államok mellett immáron Kína és Oroszország is nagyhatalomként viselkedik. A nagyhatalmi érdekeknek viszont ma már nemcsak fegyverekkel, de békés eszközökkel is érvényt lehet szerezni: a különböző érdekszövetségek, gazdasági és katonai védelmi társulások képesek rá, hogy egy regionális nagyhatalmat valamely térségben megerősítsenek vagy meggyengítsenek. A Kaukázus területén bőven találunk jelentkezőket, hiszen Oroszország mellett az egykori Perzsa Birodalom örököse, Irán is élénken érdeklődik a térség iránt, illetve Törökország is aktívan keresi a befolyás erősítésének eszközeit. A szerző és a térség politikai viszonyai iránt érdeklődő recenzensek közös véleménye szerint a térségbeli nagyhatalmak mézesmadzagot elhúzó, csábító jobb keze mellett ott van a diplomáciai cselszövésekkel, katonai fenyegetéssel és elszigeteléssel operáló, sötét bal kéz is, amely fegyveres konfliktusok szításával, illetve jogi úton igyekszik megakadályozni, hogy a türkmén gáz a Kaszpi-tenger alatt eljuthasson Európába.

Az élet ma már nem csak a termőföldtől vagy a földfelszín alatt megbúvó ásványkincsektől függ, hiszen egy ország gazdasága a termelékeny szekunder, terciér, sőt, kvaterner szektoroknak, illetve a színvonalas közoktatásnak, a kutatás-fejlesztési projekteknek köszönhetően is felvirágozhat. Gasimli a könyv fejezeteiben megvizsgálja a nagyhatalmak és erőközpontok történelmét, hogy kiderítse, mikor, kik és minek köszönhetően emelkedtek a gazdag és fejlett országok sorába. Következtetései szerint a nagy előrelépések mögött minden esetben kimutatható volt valamilyen innováció vagy új ismeret, amelyek háttérben felfedező, feltalálók, innovatív személyek álltak (például a csillagászat fejlődése a földrajzi felfedezések korában, katonai újítások a gyarmatosítás során vagy a gőzgép feltalálása az ipari forradalom hajnalán). A történelmi áttekintés mellett különösen érdekes az a leírás, amely a 2008-as világgazdasági válság következményeiről, válságkezelési programjairól és az újonnan kialakuló helyzetről szól. A könyv bármely olvasójára kijózanító hatással van az az összehasonlítás, amely rávilágít a tényre, hogy a nyitott, innovatív és stabil valutával rendelkező USA a gazdasági növekedésben 2008 és 2014 között miként utasított

ta maga mögé az olyan országokat, mint Japán és a korábban gyorsan fejlődő BRIC országok. Ez ugyanis szöges ellentétben áll azokkal a várakozásokkal, amelyek arról szóltak, hogy a világgazdaság 21. századi fejlődésének motorjai a nagy népességgel rendelkező, de alacsony bázisról induló országok lesznek. A jelenség magyarázata – Gasimli fejtegetéseire támaszkodva – a recenzensek véleménye alapján az, hogy a fejlődő országok kereslete a primer és a szekunder szektor által előállított javakra korlátozódik, ahol a hozzáadott érték aránya általában alacsony, míg a fejlett országok keresletnövekedése inkább a tercier és kvaterner szektor szolgáltatásai iránt figyelhető meg, ahol a hozzáadott érték aránya és tömege is nagyobb. A BRIC országok esetében a fejlődés gyorsulásának további akadálya, hogy senki nem lépheti át a saját árnyékát, vagyis az alacsony gazdasági fejlettség keretei között nem teremtheti meg egy magasabb lépcsőfokon elérhető fejlődés működési kereteit.

A kérdés ezek után nem egyéb, mint hogy a fejlődésben mire támaszkodhatnak azok az országok, amelyek nem rendelkeznek olyan pénzügyi és emberi erőforrásokkal, mint az Egyesült Államok. A közép-ázsiai fellendülés záloga minden bizonnyal a földgázkészletek kitermelése és eljuttatása az olyan vevőkhöz, mint Kína és Európa. A részletek azonban korántsem mellékesek! A kínai export minden vonzereje ellenére sokkal kisebb haszonnal kecsegtet, mint a magasabb átvételi árat garantáló európai értékesítés, így nem csoda, ha Kazahsztán, Türkmenisztán, sőt, még Üzbegisztán is arra törekszik, hogy a gázt valahogy eljuttassa hozzánk. A Kaszpi-tenger alatt húzóódó, Oroszországot elkerülő, de Törökországot érintő vezeték tervei azonban azonnal a világpolitikai játszmák szintjére emelik a kérdést. Az eseményeket figyelve Mackinder szívójáték-elmélete¹ és Brzezinski sakktablája² jelenik meg előttünk, ahol az orosz mellett kínai, amerikai és európai érdekek harcolnak egymással, s a játszmában helyzetről helyzetre köttetnek új szövetségek vagy alakulnak ki törésvonalak.

Gasimli könyve nem lenne teljes, ha kizárólag a jelen geogazdasági problémáira fókuszálna. Az energetika ugyanis csak napjaink legégetőbb kérdése, de a jövő hiánycikke már más, nevezetesen a víz. A magyar olvasó nem is gondolná, hogy a vízhiány, a vízkészletek elszennyeződése vagy a tengerszint-emelkedés hány ország polgárainak jelent napi szintű problémát. A felmelegedés és az ipari termelés következtében elszennyeződő területeknek köszönhetően csak idő kérdése, hogy a probléma a politikai, sőt, hatalmi törekvések szintjére emelkedjen. Például Azerbajdzsán esetében a szárazság akadályozza meg, hogy az ország biztosítsa saját élelmiszer-ellátását, a Kaszpi-tenger szintje pedig jelenleg 25 méterrel található az óceánok vízszintje alatt. Ha a vízhiány a hatalmi pozícióban lévő országok gazdaságát vagy az ott élő polgárok víz- és élelmiszer-ellátását is veszélybe sodorja, akkor az emberiség új, a vízért folytatott (diplomáciai vagy katonai eszközökkel megvívott) harcokkal lesz kénytelen számolni.

A vízgazdálkodás témakörébe tett rövid kitekintés után Gasimli visszatér a szénhidrogének exportjához, s arról értekezik, hogy az olajexportból származó bevételek miként rendezik át a politikai sakktablát. Amíg ugyanis érvényes az a

közgazdaságtani definíció, hogy az adásvétel során a felek árut cserélnek készpénzre, addig az olajimportőröktől jelentős összegek vándorolnak az exportőrök kasszájába. A politika és a geogazdaságtan nyelvére lefordítva ez azt jelenti, hogy az Egyesült Államok és Nyugat-Európa pénzén olyan államok erősödhetnek meg és szerezhetnek komoly politikai (sőt, esetenként katonai) befolyást, mint Oroszország, Irán vagy az Öböl menti országok. Ha visszatekintünk a történelembe, akkor látjuk, hogy a félgymarmati státuszt hátrahagyva miként vált regionális hatalommá Irán vagy hogyan finanszírozta olajbevételeiből a Szovjetunió a szocialista politikai berendezkedést Kelet-Európában. Napjaink helyzete még összetettebb, hiszen a nagy vevők sorában egyre előrébb kerül a listán Kína és India, ahol az olaj vételára mellett a politikai szempontok és az eladó kiléte kevésbé fontosak. Mindemellett a fejlett országok úgy próbálják visszafogni importkiadásait, hogy egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a megújuló és alternatív energiaforrások kiaknázására. Az előbbi tény viszont azzal az eredménnyel jár, hogy az olajüzlet egyre távolabb kerül a Nyugattól, hiszen egyre kisebb a keresleti oldalon megjelenő részesedésük.

A nyugati országok fejlődése azonban egyre lassabb ütemű, s Gasimli szerint attól kell tartanunk, hogy néhány évtizedes fejlődés után itt is beköszönt a Japánhoz hasonló stagnálás. A szerző mindezt arra a tényre vezeti vissza, hogy jelenleg sem az Egyesült Államokban, sem Európában nincs olyan húzóágazat vagy innováció, mint az ipari forradalom idején a gőzgép, a 20. század elején az automobil vagy néhány évtizede az informatika és a telekommunikáció. Helyette a szolgáltató szektor dominál, amely viszont képtelen rá, hogy gazdasági motorrá váljék. Azt látjuk, hogy a gyors gazdasági növekedést felmutató országokban, amelyre Kína a legjobb példa, a gyártás felfutása áll a fejlődés hátterében. Az olajexport önmagában hosszú távon nem hatékony, amelyre Gasimli az Öböl menti országokat és Iránt hozza példának. A szerző éppen ezért Azerbajdzsán számára azt tartja a legjobb útnak, ha olajexportból származó bevételeit a jövőbe fekteti: megerősíti humán tőkéjét, s erre alapozva a lehető legmagasabb szinten kapcsolódik a globális termelésbe. A jól képzett munkaerő ugyanis képes rá, hogy technológiaintenzív beruházásokat vonzzon az országba, s a kutatás-fejlesztési programok résztvevői olyan innovatív megoldásokkal álljanak elő, amelyek megteremtik a világszinten is versenyképes termelés kereteit. Az olvasó részéről persze jogosan merül fel a kérdés, hogy az azeri politikai berendezkedés vonzza vagy inkább elriasztja a külföldi tőkebefektetőket. A recenzensek véleménye szerint a politikai berendezkedés önmagában nem tartozik az elsődleges döntési tényezők körébe, a jövedelmezőség, a tulajdonbiztonság, az intézményi fegyelem, az adórendszer és az alacsony korrupció viszont igen, ezért a mindenkori bakui vezetésnek garantálnia kell ezeket, ha külföldi partnereket szeretne látni Azerbajdzsánban.

Véleményünk szerint Vusal Gasimli közérthető formában, világos rendszerben foglalja össze a geogazdaságtan témáit, s emeli ki azokat a tényezőket, amelyek országa számára kiemelkedő fontossággal bírnak. A könyvet bizalom-

mal ajánljuk mindenkinek, aki a világban zajló politikai játszmákat Azerbajdzsán szemszögéből is szeretné megismerni, s kíváncsi rá, hogy napjainkban mely kérdések foglalkoztatják leginkább a Kaukázus leggazdagabb országának közigazdszait. Ajánlásunkat azzal együtt is fenntartjuk, hogy a szerző egy államilag finanszírozott kutatóintézet munkatársaként kénytelen megfelelni bizonyos elvárásoknak. Megítélésünk szerint Gasimli tehetsége és ismeretanyaga lehetővé teszi számára, hogy az esetegesen politikai indíttatású kérdésekre is racionális, közigazdsági szempontból helytálló érvekkel válaszoljon. Úgy gondoljuk, hogy a könyv néhány állítása a magyar olvasó számára is tanulsággal szolgálhat, hiszen olyan tényekre, folyamatokra is rávilágít, amelyeknek itt, a Kárpát-medence, az EU és a NATO védetségében nem minden esetben tulajdonítunk kellő jelentőséget.

Jegyzetek

- 1 H. J. Mackinder angol geográfus 1904-ben publikálta szívtájékelméletét, amely szerint a tengeri és a szárazföldi nagyhatalmi harcok és szövetségek célja a szívtájék kiapadhatatlan erőforrásainak megszerzése. Ez a terület földrajzilag Kelet-Európában és Közép-Ázsiában, tehát a tengerektől messze található. Mackinder munkájában az ellenőrzésért versengő nagyhatalmak ütközőzónáit is megjelölte, amelyek körébe a Balkán és a Kaukázus egyaránt beletartozik.
- 2 Z. Brzezinski 1997-ben írta meg A nagy sakktábla c. könyvét, amelyben az Amerikai Egyesült Államok világuralmi státuszáról értekezik. Meglátása szerint a globális elsőségért folytatott harc színtere, azaz a sakktábla nem más, mint az eurázsiai kontinens, ahol Amerikának meg kell akadályoznia egy versenyképes, alternatív hatalmi központ létrejöttét, ha saját hegemon szerepét fenn kívánja tartani.